

PSIXOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INTERAKTIV METODLARNING AHAMIYATI

Karimov Farxod Toshtemirovich

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
psixologi

ANNOTATSIYA

Psixologiya fanining rivojlanishi qator bosqichlarni o'z ichiga qamrab olib, bu davrlarda samarali tadqiqot ishlari olib borilgan. Aynan tadqiqot ishlarini unumdor bo'lishi uchun fan doirasida tamoyillarni ishlab chiqish uchun zarurat sezila boshladi. Ushbu maqolada psixologiya fan sifatida tutgan o'rni hamda uni o'qitishda interaktiv metodlarning ahamiyati xususida so'z boradi. Mavzuga doir adabiyotlar o'rganilib tegishli taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Psixologiya, interaktiv metodlar, inson ongi, psixologik holat.

THE IMPORTANCE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING PSYCHOLOGY

ABSTRACT

The development of the science of psychology involves a number of stages, during which effective research has been conducted. It is precisely the need to develop principles within science that make research effective. This article discusses the role of psychology as a science and the importance of interactive methods in teaching it. The literature on the subject will be studied and appropriate suggestions and recommendations will be made.

Keywords: Psychology, interactive methods, human consciousness, psychological state.

ЗНАЧЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ПРЕПОДАВАНИИ ПСИХОЛОГИИ

АННОТАЦИЯ

Развитие науки психологии включает в себя ряд этапов, в ходе которых проводились эффективные исследования. Именно необходимость разработки принципов в науке делает исследования эффективными. В данной статье

рассматривается роль психологии как науки и значение интерактивных методов в ее преподавании. Будет изучена литература по теме и сделаны соответствующие предложения и рекомендации.

Ключевые слова: психология, интерактивные методы, сознание человека, психологическое состояние.

KIRISH

Bugungi kunda psixologiya yo‘nalishlari 300 dan ortiq bo‘lib, har birining o‘ziga xos rivojlanish tipologiyasi mavjud. Bu sohalar o‘ziga xos obyektiga ega bo‘lib, bir-biridan farq qiladi. Shu jumladan fan sohalarini o‘rganish uchun qulay bo‘lishi, tarmoqlarni ma‘lum tizimga keltirish maqsadida kichik guruhlarga ajratishni taqazo qiladi. Bu borada professor A.F. Petrovskiy psixologiya fan sohalarini quyidagicha tasniflashni taklif qiladi:

I. Aniq faoliyat turlarini o‘rganuvchi psixologiya sohalarini.

II. Yosh xususiyatlarini o‘rganuvchi psixologiya sohalarini.

III. Shaxs va jamiyatga bo‘lgan munosabatni o‘rganuvchi psixologiya sohalarini[1,B.122].

Psixologiya fanining rivojlanishi qator bosqichlarni o‘z ichiga qamrab olib, bu davrlarda samarali tadqiqot ishlari olib borilgan. Xususan ishlarini samarali kechishida mazkur sohaning tamoillarining ahamiyati yuqori. Masalan bu boradagi ishlar Amerika va boshqa xorij psixologiyasi yo‘nalishlarida ham ko‘rish mumkin. Psixologiya sohasini fan sifatida o‘rganish hamda inson psixikasini anglab yetishda qo‘llaniladigan metodlarni tadqiq etish mazkur maqola mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

XX asr boshlarida *bixeviorizm*, *fridizm* yo‘nalishlari vujudga kelgan edi. Bixeviorizm psixologiyasi hayvonlarda o‘tkazilgan kuzatishlar natijasiga asoslangan bo‘lib, uning namoyondalari *Torndayk* va *Uotson* hisoblanadi. «Bixeviorizm» ingliz tilida hulq-atvor degan ma‘noni bildiradi. Bu oqim psixika va ongni inkor qiladi, xulq bilan tashqi muhit o‘rtasidagi munosabatlarni, qonuniyatlarni tekshirishni taklif qiladi. Ularning fikricha psixologiyaning vazifasi *stimulga* (*qo‘zg‘atuvchi*) ya‘ni sezgi a‘zolariga ta‘sir qilayotgan qo‘zg‘atuvchiga o‘q otish, biror so‘rovni ko‘rsatish hamda unga qanday javob reaksiyasi bo‘lishini yoki bunday reaksiya qanday *stimul* tug‘dirishini oldindan aytib bera olishdan iborat. *Freydizm* yo‘nalishiga venalik psixiatr *Z.Freyd* asos slogan[2,B.56]. Uning fikricha, odam mohiyatiga ko‘ra hayvonga o‘xshaydi. Odamning xulq-atvori va harakatlari ikkita tamoyilga *rohatlanish* va *reallik* tamoyiliga bo‘ysundirilgan bo‘ladi. Bu oqim ham insonning ongiga tayanmaydi. Freyd

o'zining psixologik nazariyasining odam haqidagi jamiyat va madaniyat haqidagi umumiy ta'limotga aylantirib G'arb mamlakatlarida katta e'tibor qozondi. 1923-yilda Psixologlarning birinchi yig'ilishida K.N.Karnilov psixologiyani qayta qurish vazifasini ilgari surdi. Psixologiya fanini yuzaga kelishida judayam katta rol o'ynagan ilmiy kadrdar bo'lib yetishishlariga ta'sir ko'rsatdi. Masalan, B.T.Ananyev, P.Bolonskiy, S.L.Rubinshteyn, shuningdek keyinchalik O'zbekistonda ham yirik olimlar yetishib chiqdi. Ular jumlasiga M.G.Davletshin, E.G'.G'oziev, M.Vohidov, V.V.Tokareva. G.Gaynitdinova, V.M.Karimova, G'.B.Shoumarov, R.Sunnatova va boshqalarni kiritish mumkin[3,B.16]. Yuqorida nomlari tilga olingan olimlarni o'zlarining g'oyalari, milliy mafkuralari bilan yoshlarda tafakkur sifatleri «mustaqillik», «tanqidiylik» kabilarni shakllantirishga e'tibor bermoqdalar.

NATIJALAR

Hozirgi kunda psixologiyaga bo'lgan talab-ehtiyoj juda kuchayib ketdi. Yoshlarni ma'naviyatini boyitish uchun ularni dunyoqarashi, tafakkuri, irodasi umuman olganda ongini o'stirish uchun zarur fan sohasidir. Buning uchun olimlar tajriba ishlarni kuchaytirish hamda ta'lim jarayonini texnologiyalar asosida qayta qurish lozim deya hisoblaydi. Hozirgi kunda Respublikamizdagi barcha universitetlarida psixologiya bo'limlari, kafedra, laboratoriyalar ilmiy markazlarga aylantirildi. Hozirgi zamon psixologlarining tamoyillari quyidagicha tasniflanadi:

1. determinizm tamoyili;
2. ong va faoliyatni birligi tamoyili;
3. psixikaning faoliyatda rivojlanish tamoyili[4,B.32].

Determinizm tamoyiliga ko'ra psixika ishlash sharoiti bilan belgilanadi. Va sharoit o'zgarishi bilan o'zgaradi. Hayvonlar psixikasining taraqqiyoti tabiiy saralanish bilan odam psixikasi taraqqiyoti esa paydo bo'lish shakllari taraqqiyoti moddiy narsalarni ishlab chiqarish usullari ijtimoiy taraqqiyotning qonunlari bilan belgilanadi. Ong va faoliyat birligi tamoyiliga ko'ra, ong va faoliyat bir-biriga qarama-qarshi ham, aynan bir narsa ham emas. Ular bir butunlikni tashkil etadi. Ong faoliyatni ichki rejasini, dasturini tashkil etadi. Bu tamoyil psixologlarga inson xulq atvori, xatti harakatlari va faoliyatlarini o'rganish orqali xatti-harakatlardan ko'zlangan maqsadlarga muvaffaqiyatlarga erishishni ta'minlovchi ichki psixologik mexanizm, ya'ni psixikani obyektiv qonuniyatlarini ochishga imkon beradi. Psixika va ongning faoliyatida taraqqiy etish tamoyiliga ko'ra, psixikaga taraqqiyot mahsuloti va faoliyat natijasi deb qaralsa, uni to'g'ri tushunish hamda tushuntirib berish mumkin. Bu tamoyil L.S.Vigotskiy, S.L.Rubinshteyn, V.M.Teplov kabi psixologlarni ishlarida aks etgan. L.S.Vigotskiy ta'lim psixikasini rivojlantirishni yo'naltiradi. P.P.Blonskiy esa

tafakkurning kichik maktab yoshida o'yinlar bilan o'spirinlik yoshida o'qish bilan bog'liq tarzda rivojlanishini tahlil qildi[5,B.122]. S.L.Rubinshteyn «Ong faoliyatda paydo bo'lib, faoliyatda shakllanadi» degan edi. Ma'lumki har qanday fan o'z predmetiga ega bo'lib, psixologiyaning predmeti psixika bo'lib u obyektiv olamni psixik hodisalar asosida aks ettirib, yuzaga kelgan va shakllangan obraz subyekt faoliyatni xulq-atvorni maqsad sari yo'naltiradi. Bundan tashqari har qanday fan qandaydir hodisani qonuniyatini bilish uchun ma'lum bir metodlardan foydalanadi. I.P.Pavlov «Metodning qo'lida tadqiqot taqdiri yotadi» degan edi. Metodlar tizimi fanning umumiy metodologiyasiga birlashadi. Metodologiyani keng ma'noda oladigan bo'lsak, u ma'lum tizimga ega bo'lgan va bilimlarni izlab topishga qaratilgan mantiqan ketma-ketlikka ega bo'lgan metodlardir. Ko'pchilik olimlar bu atamant ilmiy metod tushunchasiga mos tarzda tushunadilar va foydalanadilar, metodologiya faqat ilmiy tarzda qabul qilinishi ta'kidlaydilar. *Metodologiya* (yunoncha methodes - bilish, tadqiq qilish, izlanish o'li, *logos* - tushuncha, ta'limot) amaliyot faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishni tamoyillari va usullari tizimi hamda ushbu tizim haqidagi ta'limotdir[6,B76]. Metodlar – psixologiyani o'rganish usullari va yo'llari yig'indisi, «Metod» bu bilish, anglash yo'li bo'lib, bu usul orqali fanning predmeti aniqlanadi. Metodlar tizimi yuqorida ta'kidlanganidek fanning umumiy metodologiyasi metod va metodikalari orasidagi bog'liqlik sxemasi berilgan. Shuni alohida ta'kidlash lozimki psixologik tadqiqotlarning tashkil etilishiga va o'tkazilishiga ma'lum bir talablar qo'yiladi. Umumiy psixologiyani bu sohalari bilan bir qatorda qo'yish noto'g'ri chunki, umumiy psixologiya inson ruhiyatining umumiy qonuni turlarini metodologik va nazariy tamoyillari asosida o'rganish bilan shug'ullanadi. Har bir fan taraqqiyotining asosiy sharoitlaridan biri uning ma'lum darajada mumkin qadar obyektiv aniq ishonchli uslublarga ega ekanligidir. Metod- uslubning ma'nosi biror narsaga borish yo'li demakdir. Umuman psixalogiyada inson psixikasini tadqiq qilish metodlarning turli tasnifi mavjuddir. Tadqiqod metodlarini ilmiy jihatdan tahlil qilgan rus psixologi B.G.Ananyev mazkur metodlarni xususiyatlariga qarab klassifikatsiya qilgan. B.G.Ananyev psixikani o'rganish metodlarini turli guruhga ajratib, o'rgangan:

A) tashlilii- qiyoslash, kompleks metodlari kiradi;

B) Empirik guruhga kuzatish, eksprement, suhbat, so'rovnoma, test, faoliyat maxsulini o'rganish metodi, biografiya, sotsimetriya;

V) natijalarni qayta tiklash yoki statistik;

G) natijalarni sharhlash, guruhiga sharhlash va donalash metodlari kiradi.

B) G.Ananyev tomonidan ajratilgan klassifikatsiyaga ko'ra tadqiqod ishlarida foydalaniladigan emperik guruh metodlari hisoblanadi. Shunday bo'lsa ham boshqa guruh metodlariga ham qisqacha to'xtalib o'tamiz. *Tadqiqot metodlarining* birinchi

tashkiliy guruhi o'z ichiga qiyoslash, kompleks (ko'pyoqlama) deb ataladigan turlarni qamrab oladi. *Qiyoslash metodidan* umumiy psixologiya, ijtimoiy psixologiyalar katta yoki kichik guruxlarni hamda ularning har xil toifalarini o'zaro taqqoslash uchun, *meditsina psixologiyasi* – sog'lom va bemor kishilarning psixik xususiyatlarini qiyoslash maqsadida, *sport psixologiyasi* sportchilarning holati, ishchanligini o'zaro taqqoslash maqsadida qator fanlardan foydalanadilar. *Qiyoslash metodi* turli yoshdagi odamlarning bilish jarayonlari shaxs xususiyatlari bilimlarni o'zlashtirish, aqliy qobiliyati salohiyati rivojlanish dinamikasi jinslarning tafovutlari va o'ziga xosligini o'rganishda qo'llaniladi. Psixologlardan L.S.Venotskiy, P.P.Blonskiy, A.A.Smirnov, B.G.Ananyev, D.B.El'konin, P.Gam`terin va ularning shogirdlari olib borgan tadqiqodlar (chaqoloqlik, go'daklik, ilk bolalik, kichik maktab yoshi, o'smirlik, o'spirinlik yosh davrlarini o'zaro solishtirish) shu metoddan foydalanib amalga oshirilgan. *Kompleks metodi* yordamida o'rganilgan obyektidagi o'zgarishlar turli nuqtai nazardan tahlil qilinadi yoki ularga har xil yondashiladi. Masalan bolada oddiy bilimlarni o'zlashtirish xususiyati psixologik jihatdan tekshirilayotgan bo'lsa, kompleks yondashish ta'sirida ana shu o'zlashtirishning falsafiy, mantiqiy, fiziologik, ijtimoiy, biologik xususiyatlari yoritiladi[7,B134]. Aytaylik, keksayishning biologik omillarini o'rganish, uning psixologik, fiziologik, mantiqiy jihatlarini yoritishga xizmat qiladi. *Ilmiy tadqiqot metodlarining* uchinchi guruhi natijalarni qayta tiklashga shug'ullangan bo'lib, ular statistik (miqdor) va psixologik (suhbat) tahlil turlariga bo'linadi. *Ilmiy tadqiqot metodlarini* turlicha ya'ni sharhlash guruhi genetik va donalash metodlaridan iboratdir.

Genetik metod bilan tadqiqot davomida tugallangan ma'lumotlar yaxlit holda maqsadga muvofiq tarzda sharhlanadi. Bu metoddan foydalanishning asosiy maqsadi sinaluvchida vujudga kelayotgan ichki jami obrazlarning rivojlanishi ish va bilish jarayonlarining o'zgarishiga tajriba natijasiga suyanib ta'rif va tavsif berishdir. Shuningdek bunda mazkur fazilat va xususiyatlarning namoyon bo'lish davri, bosqichi hamda ba'zi mashaqqatli daqiqalarga, paytlarga qo'shimcha sharhlar berish imkoniyati tuqiladi. Genetik metodiga asoslanib psixik o'zgarishlar bilan rivojlanish bosqichlarining bevosita bog'liqligini ildizi aniqlanadi.

MUHOKAMALAR

Yuqorida sanab o'tilgan metodlardan foydalanish tadqiqot obyektiga kirgan shaxs psixikasidagi barcha o'zgarishlar o'ziga xoslik o'zaro aloqa, o'zaro ta'sir va uyg'unlikning bog'anishlari o'rganiladi. Jumladan, inson xulqini idrok qilish uchun sezgi, idrok, xotira, tafakkur jarayonlarining bir paytda, birgalikda qilinishi bunga yorqin misoldir. Bunda har bir bilish jarayonining usuli ifodalanadi yoki uning

ahamiyati alohida ta'kidlanadi, ularning o'zaro bog'liqligi asoslab beriladi. Psixologiyada ilmiy bo'lmagan o'z-o'zini kuzatish, ya'ni iterospektsiya metodidan ham foydalaniladi. Tajriba yoki eksperiment metodi – o'z navbatida tabiiy va laboratoriya metodlariga ajratiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda metodlardan foydalanishda, o'smir imkoniyatlarini inobatga olish shuningdek uning xulq-atvoridagi o'zgarishlarni kuzatish va jtahlil qilish shu jumladan uni sog'lom hayotga tayyorlashdan iborat. Yuqorida biz sanab o'tgan metodlar inson umrining bolalik, o'rta yoshlik hamoda keksalik pallasining barcha jabhalarida birdek kechadigan jarayon hisoblanadi. Shuni inobatga olgan holda ta'lim jarayonida psixologiyani fan sifatida tadqiq qilish va o'rganish uni fan sifatida o'quv darsliklariga kiritish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada barcha ta'lim tizimidagi imkoniyatlarni inobatga olgan holda barcha OTMlarda psixologiya fanini joriy etish yoki soati kengaytirilgan kurs, seminar-treninglar tashkil etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. R.Abduqodirov, A.Pardaev. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent -2008.
2. Asomova R.Z. Kasb tanlash motivasiyasi va uning dinamikasi. Psix.f.n.....dis.-T., 2002. -137 b.
3. Goziev E. «Psixologiya». Toshkent. «O'qituvchi». 1994.
4. Витгенштейн Л. Избранные работы. М.: Территория будущего. 2005.
5. Лейбниц Г. В. Труды по философии науки. М.: Либроком, 2010.
6. Фихте И. Факты сознания. Назначение человека. Наукоучение. М., 2000.
7. Милль Дж. Ст. Система логики силлогистической и индуктивной. М.: Ленанд, 2011.